

Формування творчої активності вихованців у процесі пошукової та науково-дослідної діяльності

Тетяна ОСТАФІЙЧУК,

директор комунального закладу «Станція юних натуралістів» Рівненської обласної ради,

Євдокія МОРОЗ,

методист комунального закладу «Станція юних натуралістів» Рівненської обласної ради

Метою сучасної освіти є формування в учнів умінь самостійно здобувати потрібну інформацію, виокремлювати проблеми, шукати шляхи їх розв'язання. Пошукова активність є своєрідним внутрішнім генератором, який робить людину творчою. Тому розвиток здатності до пошуку, який допомагає людині реалізувати потенційні можливості у відносинах зі світом та іншими людьми, і є головним завданням освітньо-виховних інститутів та суспільства в цілому.

Професійне самовизначення старшокласників передбачає здійснення ними відповідального і самостійного вибору щодо свого майбутнього. Це має бути цілеспрямований процес, метою якого є виявлення свого призначення. Рівень самовизначення учнів залежить від складного комплексу їхніх відчуттів, особливостей сприйняття дійсності, образу «Я», сформованого на конкретному етапі розвитку, індивідуального сприйняття світу та ставлень, що формуються на основі індивідуального досвіду і мають суттєвий вплив на побудову стосунків, прийняття рішень і здійснення вчинків.

Підготовка особистості до свідомого професійного самовизначення здійснюється шляхом формування в неї профорієнтаційної позиції, що визначається відповідною спрямованістю і розвитком когнітивної, потребно-мотиваційної та емоційно-вольової сфер особистості, віднайденням свого місця в системі суспільних відносин.

Великі можливості для творчої самореалізації школярів відкриває позашкільна освіта як одна зі складових системи неперервної освіти, спрямована на розвиток здібностей, обдарувань дітей, задоволення їхніх інтересів і потреб у професійному самовизначенні.

Перед позашкільним навчальним закладом стоять складні соціальні завдання: по-перше, створити сприятливі соціально-педагогічні умови для забезпечення продуктивної навчально-творчої діяльності дітей та юнацтва, а по-друге – виховати такого громадянина, який не лише відчував би себе особистістю, але й керувався б у повсякденному житті загальнолюдськими моральними цінностями, був здатний до генерування та реалізації соціально значущих ідей.

Система навчання, трудового виховання і професійної орієнтації, дослідницько-експериментальна робота у позашкільному закладі покликані підвести учнів до осмисленого вибору професії чи відповідного навчального закладу для продовження навчання.

Перші кроки до пізнання таємниць природи діти роблять у школі. Але тільки за партою близько ознайомитись із природою, по-справжньому полюбити її не можна. Знання, здобуті в школі, треба енергійно підкріплювати справою, науково-практичною роботою. На практиці можна підтвердити відомі факти, замислитися над сутністю певних явищ і поставити перед собою нові завдання.

Аналіз практичної діяльності гуртків, творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів різних напрямів дає підстави стверджувати, що навчальний процес у них характеризується елементами пошукової та дослідницької роботи, які стимулюють педагогів до її активного використання з метою поглибленого вивчення програмного матеріалу та урізноманітнення навчальної діяльності вихованців, а саме:

- активізацією навчання за допомогою проблемних, дослідницьких методів з поступовою передачею обдарованим і талановитим вихованцям ініціативи в організації групової або самостійної творчої діяльності;

- творчою взаємодією педагога і вихованців, що сприяє вільному вибору ними форм і засобів творчої діяльності, винахідливості, розкутості,

домінуванню власної пошукової або дослідницької практики над репродуктивним засвоєнням знань, умінь та навичок;

– індивідуалізацією навчання в контексті особистісно орієнтованого підходу, що сприяє створенню умов для розвитку специфічних особистісних функцій вихованців як суб'єктів творчого освітнього процесу відповідно до власних уподобань та пізнавальних запитів.

У процесі пошукової, дослідницької та експериментальної роботи у вихованців позашкільних навчальних закладів формуються пошукові та науково-дослідницькі вміння:

– *інтелектуальні* – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення і систематизація; абстрагування, опис об'єктів, що вивчаються, встановлення причинно-наслідкових зв'язків; постановка проблеми і висування гіпотези, пошук і використання аналогії, дедуктивний висновок та доказ;

– *практичні* – використання навчальної, довідкової та додаткової літератури, добір матеріалів для експерименту, оформлення результатів дослідження тощо;

– *самоорганізації та самоконтролю* – планування пошукової та науково-дослідної роботи, раціональне використання часу й засобів діяльності, перевірка отриманих результатів, самооцінювання.

Формування системи пошукових і дослідницьких умінь та навичок особистості сприяє розвитку високого рівня її творчої активності, оскільки забезпечує постійну спрямованість особистості на подальшу пізнавальну та творчу діяльність. Основні компоненти пошукових і дослідницьких умінь особистості, що формуються у вихованців позашкільних навчальних закладів під час реалізації пошукових, дослідницьких та експериментальних проєктів, також забезпечують якісні зміни у рівні розвитку творчої активності учнів:

– *пізнавально-діяльнісний* – активність в оволодінні знаннями, уміннями, навичками пошукової та дослідницької діяльності, що стимулює до самостійної творчої праці, забезпечує розвиток різноманітних здібностей, властивостей і якостей творчої особистості;

– *мотиваційно-вольовий* – забезпечує сформованість позитивних вольових рис творчої особистості (цілеспрямованості, організованості, самостійності, рішучості) та віднайдення можливих способів їх удосконалення;

– *змістово-операційний* – сформоване активно-перетворювальне ставлення особистості до пошукової та дослідницької діяльності, що забезпечує її активну спрямованість на інші види пізнавальної і творчої діяльності;

– *емоційний* – здатність до сприйняття навколишньої дійсності, творчого спілкування, налагодження позитивних контактів, зміни установок, визначення характеру творчої поведінки, що є принципово важливим для постійного включення у творчу діяльність;

– *самооцінний* – прагнення до творчого пізнання власної особистості, виявлення та розвиток внутрішнього творчого потенціалу в процесі наукових досліджень, самооцінювання індивідуальних якостей.

Проаналізувавши зміст та основні компоненти пошукових і дослідницьких умінь, можемо визначити функції науково-дослідної діяльності, що забезпечують розвиток творчої активності особистості та формують індивідуальний стиль її пізнавальної діяльності:

– *самореалізації, самоствердження, самовираження особистості у процесі пошукової, дослідницької, експериментальної роботи* – прагнення до визнання свого «Я» іншими людьми та суспільством, самостійне створення умов для повної реалізації власного інтелектуального і творчого потенціалу;

– *самоперетворення та самовдосконалення творчої особистості* – процес прогресивних змін у часі й просторі, що відображається у кількісних, якісних і структурних творчих перетвореннях особистості як цілісної системи під впливом систематичної дослідницької діяльності;

– *адаптації особистості* – формування стійкої системи цінностей, що є внутрішніми регуляторами творчої поведінки, оволодіння теоретичними знаннями та практичними вміннями, необхідними у житті, здатністю до самоорганізації і самоконтролю власної творчої діяльності;

– *рефлексії* – осмислення здобутих знань, їх глибоке засвоєння, усвідомлення і практичне використання як методів подальшого саморозвитку творчої особистості.

Розвиток творчої активності дітей старшого шкільного віку в процесі пошукової, дослідницької та експериментальної діяльності є ефективним, якщо така робота здійснюється у тісній взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів. Ця співпраця обопільно корисна: практична творча діяльність, яку здійснює особистість у гуртку, творчому об'єднанні позашкільного навчального закладу, стимулює її пізнавальну та творчу активність і потребує наявності теоретичних знань, здобутих під час навчання у школі; загальноосвітня школа зацікавлена у найширшому використанні теоретичних знань у практичній діяльності, на основі якої діти переконуються в їх істинності, що сприяє їхнім інтелектуальним та творчим здобуткам.

Вибір форм і методів організації пошукової та дослідницької діяльності вихованців творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів досить великий. Він здійснюється з урахуванням специфіки навчального курсу, особистих уподобань учасників навчального процесу, їхніх інтересів та здібностей.

Основними формами залучення вихованців комплексних і профільних позашкільних навчальних закладів до пошукової та науково-дослідної діяльності є:

- участь у роботі МАН України, наукових гуртках, товариствах, секціях, клубах, школах юних дослідників, творчих лабораторіях;

- індивідуальна та групова робота вихованців над пошуковими і науково-дослідними проектами, які можуть бути представлені на всеукраїнських та міжнародних еколого-натуралістичних конкурсах: «Мій рідний край, моя земля», «Природа – людина – виробництво – екологія», «В об'єктиві натураліста», «Intel-ЕкоУкраїна», «Енергія і середовище», «INFORMATRIX», «Юнацький водний приз», Всеукраїнському конкурсі учнівського науково-дослідницького проектування та винахідництва, Всеукраїнському чемпіонаті з інформаційних технологій «Екософт», Білоруській конференції учнів, Балтійському науково-інженерному конкурсі;

- науково-практичні конференції, семінари, колоквиуми, зльоти, наукові читання, конкурси-виставки пошукових та дослідницьких робіт, аристотелівські та сократівські бесіди;

- навчальні екскурсії, експедиції, дослідницькі маршрути;

- розроблення мультимедійних проектів, участь в інтернет-олімпіадах, віртуальних дослідницьких змаганнях та конкурсах;

- робота сезонних наукових шкіл, оздоровчих одно- і багатопрофільних науково-практичних таборів у період канікул, робота на навчально-дослідній земельній ділянці, в теплицях.

У процесі позашкільної і позакласної роботи учні виконують творчі завдання, які сприяють розвитку їхніх позитивних якостей, логічного мислення, засвоєнню знань, умінь, виробленню своєї думки щодо проблеми, формуванню здібностей, у результаті чого в учнів виникають нові потреби, інтереси, запити.

Ефективною формою екологічної пропаганди є зльоти шкільних лісництв, учнівських виробничих бригад, екологічних та природоохоронних учнівських формувань. Проведення таких заходів дає можливість вирішити не тільки практичні завдання, а й поєднати профорієнтаційну роботу з екологічною освітою і вихованням учнів, розвивати практичний розум дитини.

Дослідницькі вміння можна розглядати як більш високий, творчий рівень розвитку загальнонавчальних умінь. До найважливіших дослідницьких умінь належать вміння бачити суперечності, формулювати проблему, ставити мету й завдання дослідження, висувати гіпотезу дослідження, вибирати й використовувати методи дослідження, збирати й аналізувати інформацію, самостійно планувати діяльність за етапами, апробувати гіпотезу, обґрунтовувати власну думку, оцінювати власну діяльність.

Робота з формування дослідницьких умінь здійснюється за чотирма умовно виділеними взаємопов'язаними напрямками:

1. Використання елементів дослідження під час вивчення нового матеріалу на лекційних заняттях.

2. Використання елементів дослідження під час виконання завдання.

3. Використання елементів дослідження під час виконання домашніх завдань.

4. Використання елементів дослідження на позакласних заняттях (написання рефератів, проведення занять у наукових гуртках, виконання колективних наукових або творчих проектів тощо).

Формування дослідницьких умінь має бути комплексним процесом і здійснюватися під час вивчення різних тем на різних етапах навчальної діяльності. Для цього у практику викладання необхідно впроваджувати систему вправ, що відповідає вимогам дослідницького навчання.

Основним компонентом такої системи є завдання, які вирішуються за допомогою методу спостереження та прийомів мисленнєвої діяльності (аналізу, синтезу, зіставлення, виокремлення головного, знаходження й пояснення причинно-наслідкових зв'язків, узагальнення та систематизації, класифікації), передбачають застосування гіпотези (висування та доведення або спростування гіпотези), спрямовані на проведення біологічного експерименту, виконання навчально-дослідницьких робіт, робіт на навчально-дослідній земельній ділянці, у теплицях, створення колективних дослідницьких проектів.

Дослідництво – важлива складова навчального процесу. Під час виконання дослідницьких робіт учні отримують поглиблені теоретичні знання з певної теми і застосовують їх на практиці. Так, наприклад, участь у проведенні фенологічних і метеорологічних спостережень сприяє розвитку в школярів умінь спостерігати й порівнювати, встановлювати взаємозв'язок, взаємозалежність явищ, поглибленню їхніх знань про біологічні особливості рослин, ознайомленню із сучасними методами досліджень, вихованню вміння творчо вирішувати практичні завдання еколого-натуралістичного напрямку. Дослідницька робота забезпечує формування в учнів практичних умінь і навичок, розвиває їхню допитливість, ініціативу, а також допомагає здійснити більш осмислений вибір можливої майбутньої професії.

Важливу роль у навчально-творчій та пошуково-дослідницькій діяльності учнів відіграють змагання, під час яких учасники не лише звітують про результати своїх досліджень, а й виявляють теоретичні знання з обраного профілю.

Формуванню умінь та навичок дослідницької діяльності, розвитку практичного, логічного мислення учнів сприяє трудове виховання. Праця в колективі дає можливість змінити власний світогляд, погляд на себе і навколишній світ, підвищити самооцінку та впевненість у собі.

Узагальнивши основні положення, можемо зробити висновок, що в процесі систематичного залучення вихованців гуртків і творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів до пошукової, дослідницької та експериментальної діяльності відбувається розвиток їхніх творчих здібностей і творчої активності, а саме:

– домінує позитивна мотивація творчої діяльності, усвідомлення значення творчих потреб, мотивів, цілей як провідних у особистому розвитку та життєдіяльності;

– відбувається розвиток творчих рис характеру (цілеспрямованості, ініціативності, допитливості, самостійності, вимогливості, наполегливості, винахідливості, оригінальності, організованості, працелюбності);

– розвиваються творчі якості інтелекту – логічне, діалектичне та цілісне сприйняття дійсності, творча уява, фантазія, інтуїція, увага, пам'ять, вміння розв'язувати життєві проблеми, розробляти творчі проекти;

– формується творча самосвідомість, що виявляється у самопізнанні, самооцінюванні, самоорганізації, прагненні до самореалізації та самовдосконалення;

– триває постійне зростання потенціалу творчої діяльності – бажання систематично здобувати нові знання, набувати вміння, навички, творчо їх використовувати, досліджувати, експериментувати;

– продовжується формування психічних якостей творчої особистості, її темпераменту, властивостей нервової системи (чутливості, пластичності, працездатності) та відповідно до них доцільного індивідуального стилю діяльності й поведінки, у процесі чого використовуються найкращі та коригуються слабкі (з погляду вимог творчої діяльності) якості нервової системи конкретного вихованця.

Ефективність формування і розвитку особистості кожної дитини, зокрема її творчої активності, значною мірою залежить від педагога, його особистісних і професійних якостей, громадянської позиції. Характерними рисами сучасного педагога-позашкільника мають бути бути поєднанні з методичною майстерністю, розуміння особливостей розвитку дітей різного віку, їхнього внутрішнього світу, бажання і вміння спілкуватися з ними, сучасне науково-педагогічне мислення, готовність до постійної самоосвіти, поглиблення і поповнення знань з різних галузей науки.

Література

1. Закон України «Про позашкільну освіту» // Позашкільна освіта в Україні (нормативно-правові акти). – К.: НЕНЦ, 2002.
2. Алфимов В.М. Развиваем умственные и творческие способности старшеклассников / В.М. Алфимов // Обдарована дитина. – 2003. – № 5.
3. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / К.А. Абульханова-Славская. – М.: Наука, 1980. – 335 с.
4. Гаврилюк В.Ю. Творча активність старшокласників як психолого-педагогічна проблема / В.Ю. Гаврилюк // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць. – Вип. 8. – Кн. 1. – К., 2005.
5. Климов Е.А. Человек и профессия / Е.А. Климов. – Л., 1984. – 141 с.

6. Ковбасенко Л.І. Організаційно-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу / Л.І. Ковбасенко // Шкільний світ. – 2003. – № 22–24.
7. Колінець Г.Г. Формування дослідницьких здібностей у старшокласників / Г.Г. Колінець // Обдарована дитина. – 1999. – № 5.
8. Концепція позашкільної освіти та виховання // Виховна робота в закладах освіти України. – Вип. II. Зб. нормат. док. та метод. рекомендацій. – К.: ІЗМН, 1998. – С. 192–203.

Анотації

Тетяна ОСТАФІЙЧУК, Євдокія МОРОЗ **Формування творчої активності вихованців у процесі пошукової та науково-дослідної діяльності**

У статті розглянуто теоретичні аспекти формування самодостатньої, компетентної, творчої особистості. Значну увагу автор приділяє здійсненню дітьми пошукової, дослідницької та експериментальної діяльності, що сприяє розвитку їхніх творчих здібностей і творчої активності, допомагає зробити більш осмислений вибір професії.

Ключові слова: пошукова та дослідницька діяльність, функції науково-дослідної діяльності, творча активність.

Татьяна ОСТАФИЙЧУК, Евдокия МОРОЗ **Формирование творческой активности воспитанников в процессе поисковой и научно-исследовательской деятельности**

В статье рассматриваются теоретические аспекты формирования самодостаточной, компетентной, творческой личности. Значительное внимание автор уделяет осуществлению детьми поисковой, исследовательской и экспериментальной деятельности, которая развивает их творческие способности и творческую активность, помогает сделать более осмысленный выбор профессии.

Ключевые слова: поисковая и исследовательская деятельность, функции научно-исследовательской деятельности, творческая активность.

Tetyana OSTAFIYCHUK, Yevdokiya MOROZ **Formation of the creative activity of pupils in the process of search and research activities**

The article examines theoretical aspects of formation of self-sufficient, competent, creative personality. The author devotes considerable attention to search, research and experimental activities of children that develop their creative abilities and creative activity and help to make a more considered choice of profession.

Keywords: search and research activity, functions of the research activity, creative activity.